

АВТОРИТЕТ БАТЬКІВ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

У статті проаналізовано соціально-психологічні чинники, показники, зміст авторитету батьків для підлітків. Виявлено актуальні усвідомлені уявлення та очікування про роль батьків у житті підлітка, образ реальних та ідеальних батьків. Стверджується, що виховний ідеал, традиції сім'ї та лінія родинного виховання здійснюють вагомий вплив на засвоєння дитиною моральних, духовних, правових, культурних, етичних цінностей суспільства, гармонійний розвиток особистості підлітка.

Ключові слова: виховання, авторитет, підліток, сім'я, розвиток, стиль виховання.

АВТОРИТЕТ РОДИТЕЛЕЙ КАК УСЛОВИЕ ВСЕСТОРОННЕГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА

В статье проанализированы социально-психологические составляющие, показатели, содержание авторитета родителей для подростков. Выявлены актуальные осознанные представления о роли родителей в жизни подростка, образ реальных и идеальных родителей. Утверждается, что идеал воспитания, традиции семьи, линия семейного воспитания осуществляют значимый след в усвоении ребенком моральных, духовных, правовых, культурных, этических ценностей общества, всестороннее развитие подростка.

Ключевые слова: воспитание, авторитет, подросток, семья, развитие, стиль воспитания.

Постановка проблеми. У період демократизації українського суспільства та високих стандартів європейського життя зростають вимоги до якості результатів людської діяльності у всіх сфе-

рах. Варіативність моделей поведінки та способу життя, яке демонструє сучасне суспільство засобами масової комунікації, інтернету, посилюють роль авторитетів у житті людини. Авторитетних людей намагаються наслідувати, прагнуть бути схожими на них, а іноді й прожити життя за схожим сценарієм ціною неймовірних зусиль, розчарувань і нервових зривів. Особливо легко і швидко, ціною дешевого авторитету намагаються дорослішати підлітки. Дорослі манери поведінки, стильний зовнішній вигляд, дорогий гаджет, паління, вживання спиртних напоїв, брутальне ставлення до інших – це не повний список того, що наслідують підлітки. А низькі соціальні стандарти українського суспільства позбавляють дітей підліткового віку можливості спілкуватися з батьками, обговорювати свої проблеми і вчитися у них людяності, доброти, поваги, толерантності, відповідальності, вмінню дарувати свою любов іншим. Лише у повноцінній родині підліток може почувати себе щасливим і реалізовувати почуття дорослості та самостійності. Батьки сприймаються ним як авторитетні та харизматичні через любов і повагу, формують найважливіші уявлення про сім'ю, відносини в ній та суспільство загалом.

Сім'я є першим соціальним інститутом, з яким зустрічається дитина, який формує її як особистість. Правила, що діють у сім'ї, ієрархія сімейної влади, розподіл обов'язків, сімейних ролей між її членами та прийняття їх, визначають відносини, особливості взаємодії між ними. Важливо, щоб діти сприймали батьків як авторитетних особистостей, оскільки саме вони є першими наставниками і своїм прикладом формують уявлення про батьківство, сім'ю, родину, відносини між людьми.

Батьки як перші вихователі в житті дитини мають найбільш сильний вплив на них. Поступово в процесі дорослішання значущість батьків для дітей зменшується, а зростає цінність відносин з іншими людьми, цінність улюбленої справи. Особливо це спостерігається в підлітковому віці, коли першочерговими пріоритетами є соціальний статус, високий рейтинг серед однолітків, особистий авторитет, рейтинг у групі однолітків та кількість лайків (виборів) у соціальних мережах. Референтні групи, молодіжне середовище ровесників часто замінюють для підлітків пріоритетне місце сім'ї. З огляду на це авторитет батьків для підлітків у період прискороного фізіологічного, психічного, сексуального

розвитку, засвоєння дорослих форм поведінки і системи морально-духовних, соціальних цінностей повинен бути вирішальним у становлення особистості дитини підліткового віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема авторитету, батьківського авторитету, формування позитивного ставлення дитини до близького дорослого є однією з найбільш актуальних у психології розвитку і психології особистості. Інтерес до проблеми авторитету особистості належать соціальній психології. В історії психологічних досліджень яскравим прикладом вивчення авторитету як фактора соціального впливу є класичний експеримент американського психолога С. Мілграма. Метою експерименту було виявлення того, наскільки далеко дійде особистість у своїй схильності підкорятися авторитету дослідника.

У психоаналізі та глибинній психології проблему пояснювали з позицій задоволення вродженого сексуального потягу (З. Фройд), з формуванням почуття базової довіри до світу (Е. Еріксон), із задоволенням дорослими потреб дитини в почутті безпеки (К. Хорні), з позицією залежності дитини від своїх батьків (Дж. Боулбі). Е. Еріксон вважає, що істинним є внутрішній авторитет батьків, який утворюється з інтеграції культурного ідеалу і виховного методу: кожна сім'я має свою організацію життєвого простору, розподіл обов'язків, культуру спілкування, технологію виховання дітей, а уявлення про рольові обов'язки батьків є архетипними та специфічними для відповідної культури. У концепції прив'язаності Дж. Боулбі визначає роль дорослого в забезпеченні захисту та безпеки дитини, що сприяє збереженню міцних контактів зі значущими дорослими людьми і цінності цих відносин для дитини.

До теми батьківсько-дитячих відносин в останні роки зверталися багато вітчизняних науковців, зокрема, А.І. Захаров, А.С. Співаковська, А.Я. Варга, В.І. Брутман, Г.Г. Філіппова, Л.І. Божович, П.Я. Гальперін, Ю.Б. Гіппенрейтер, Е.Г. Ейдемільлер, З. Матейчук, Л.І. Вассерман, Е.О. Смірнова, О.А. Карабанова.

А.С. Макаренко одним із перших висловив ідею про характер сімейної влади, відповідальність батьків перед державою за виховання майбутнього громадянина і сприяння цьому батьківського авторитету.

Зауважимо, що в психології існує декілька підходів до трактування феномену «авторитету», а представлені класифікації та різноманіття визначених ключових компонентів, які окреслюють поняття, іноді є неточними та суперечливими. З огляду на це окреслена проблема є недостатньо дослідженою у психології в теоретико-методологічному і прикладному аспектах, а тому потребує більш детального вивчення, особливо в умовах кризового розвитку українського суспільства, внутрішньої міграції дорослих і дітей в умовах війни.

Метою статті є дослідження соціально-психологічних чинників авторитету батьків для підлітків як умови гармонійного та безкризового розвитку.

Концептуальні ідеї дослідження ґрунтуються на тому, що авторитет – визнання, повага до людини з боку оточення; здатність даної людини здійснювати вплив ненасильницькими методами, бути зразком для наслідування, джерелом ідей, норм і соціальних форм поведінки. В українській мові це поняття позначає комплексну характеристику особи, яка має визнання інших та викликає бажання бути схожим на неї.

У широкому сенсі, авторитет батьків розуміють як духовний вплив на формування свідомості і поведінки дітей, заснований на шанобливо-довірливих відносинах дитини до думки батька або матері [7]. У вузькому значенні авторитет батьків забезпечує визнання та повагу їх дітьми, здатності батьків викликати бажання бути подібними на себе та у задоволеності дітей відносинами з батьками [6].

Сім'я – це перший інститут влади, правил, рольової ієрархії, куди потрапляє дитина. Це складна система взаємин між батьками, дітьми, іншими родичами. У сукупності ці відносини складають мікроклімат сім'ї, який безпосередньо впливає на емоційне самопочуття всіх її членів [7]. Незалежно від складу сім'ї, кількості її членів та соціального статусу, дитина піддається виховному впливу батьків. Звісно, про його ефективність будуть свідчити прийняття дітьми правил, які діють у сім'ї та їх наслідування, повага до батьків та їх настанов, моралізувань. Важливо, щоб діти сприймали своїх батьків як авторитетних для себе. Прийняття дітьми домінуючої позиції батьків означає не стільки підкорення з їхньої сторони, скільки довіру та захист. Адже відомо, що відчуття жит-

тевої упевненості – одна з потреб психіки людини, тому їй необхідно знайти опору, підтримку в особі дорослого, передовсім батьків [7].

Авторитет базується на повазі і любові дітей до батьків, довірі до їхнього життєвого досвіду, слів і вчинків, а надійність його залежить від єдності та послідовності вимог, які висуваються до дітей дорослими членами сім'ї [1, 58], від здатності останніх впливати ненасильницькими методами. Батьки можуть втрачати психологічний вплив на дитину, використовуючи лише силу і більшою мірою впливати на неї, відмовившись від тиску. Виховний вплив може чинитися, якщо його методи не викликають бунту або реактивної поведінки [5]. Присвоєння ролей «батько» або «матір» покладає на людину певний обов'язок та наділяє джерелами влади, що дають можливість коректувати відхилення в поведінці дітей [2, 57]. Дії батьківської влади в сім'ї реалізуються у виховному впливі та стилі спілкування з дитиною. Ця влада пронизує все життя дитини і є невід'ємним атрибутом її існування [5].

Прагнучи виглядати дорослими, особа підліткового віку наслідує часто лише зовнішні й не завжди позитивні атрибути дорослості: лихослів'я, паління, брутальність. Наявність зразка для наслідування в житті підлітка може мати як хороші наслідки (розширення кола спілкування, розвиток), так і негативні (крайня форма – визнання єдиного друга – кумира, котрий здійснює негативний вплив на підлітка). Тому важливо, щоб зразками для наслідування підлітків були не лише інші дорослі, але й батьки.

За результатами проведеного нами дослідження підлітки виявляють більше бажання наслідувати своїх мам і вважають їхню думку важливішою для себе, ніж позицію батька. Це пов'язано із особливостями національної української психології, міграційними процесами та матеріальними можливостями батьків. Особи підліткового віку виявляють більше бажання наслідуваними свою матір, визнають її думку важливішою і більше прислухатись до її порад, ніж до батька. Це зумовлено включеністю кожного з батьків до процесу виховання підлітків: матері присвячують дітям більше часу, ніж батьки. Отже, батькам необхідно попри свою зайнятість планувати час для спілкування з дітьми, щоб останні відчували свою значущість і могли їм довіряти.

Підлітки почувають повагу, довіру, інтерес, захоплення та гордість за авторитетну для себе матір; повагу, гордість, захоплення та довіру до авторитетного для себе батька. Особливо це стосується професійного і матеріального аспекту. На жаль, духовність і моральність не культивуються у значній частині українських родин.

Авторитетними для підлітків є батьки, які не конфліктують між собою щодо їх виховання і не проявляють розбіжності у лінії сімейного виховання.

Схильність до наслідування в підлітковому віці виявляється в існуванні референтних груп, молодіжних та підліткових субкультур. Зразком для наслідування може бути публічна особа з безпосереднього соціального оточення (батько, матір, вчитель, сусід, приятель тощо), яка вже вплинула на підлітка, котру він наслідує або є для нього привабливою чи такою, котру вигідно наслідувати. Частота зустрічей з обраним зразком, можливість спілкування з нею, її знання, а не лише інформація про неї робить можливість наслідувати більш реальною та ймовірно [4, 39].

Сприйняття дітьми своїх батьків, як джерела ідей, усвідомлення можливості радитись і ділитись з ними інформацією з важливих сфер свого шкільного, сексуального життя, таємницями є суттєвими факторами, які підтримують авторитет батьків для підлітків.

В залежності від актуальної потреби дитини та її віку, батьки можуть виступати для неї: як джерело емоційного тепла і підтримки; як владна інстанція (в дошкільному віці); як зразок для наслідування (для старших дошкільників і молодших школярів); як друг і радник (для підлітків). Таким чином, компетентність та досвід батьків може стати сильною стороною у відносинах з дітьми підліткового віку.

Емоційний потенціал сім'ї має велике значення для виховного впливу на дитину особливо у підлітковому віці. В поєднанні з ідейними настановами батьків емоційні фактори виступають основною передумовою розвитку моральної гідності дитини, а на основі позитивного оцінного ставлення батьків формується емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе – ставлення до свого «Я». Афективна насиченість спілкування між членами

сім'ї, переважання позитивних та негативних емоцій істотно відбивається на самопочутті дитини, її світосприйнятті та усвідомленні образу близьких дорослих. Сприятливий психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на особистість підлітка.

На самопочутті дитини підліткового віку негативно позначаються розлади у стосунках між батьками. За таких умов у них виникають так звані конфліктні переживання. Схильність батьків до винесення конфлікту щодо виховання перед дітьми негативно позначається на їх авторитеті, точніше на визнанні їх авторитетними людьми.

Авторитет батька у сім'ї багато в чому залежить від позиції матері, «тактика» якої при створенні і зміцненні його авторитету для дітей включає: ставлення до чоловіка як до улюбленої і поважної людини; як до голови сім'ї і вихователя дітей; підтримка його поглядів, думок і порад у складних екстремальних або конфліктних ситуаціях [7].

Батьки повинні бути впевненими, що мають владу, їхні винагороди повинні бути досить привабливі, щоб дитина їх захотіла, а покарання має бути достатньо сильним, щоб дитина їх уникала. Використання батьками ресурсів своєї влади відповідним чином впливає на визнання їх авторитетами: надмірне демонстрування батьками своєї переваги над дітьми та залежності останніх від них, не сприяє підтриманню авторитету в очах дітей [3, 56]. Владно-підвладна взаємодія підлітка з батьками проектується на все її подальше життя. Постійне наближення дитини до батьків означає водночас віддалення від них. Ідентифікуючись із батьками, дитина набуває статусу самостійності, а постаті батьків зберігаються в її психічному естві як бажані, але недосяжні ідеальні зразки [3].

Існує декілька основних класифікацій типів взаємодії батьків з дітьми, в основі яких покладені способи прийняття рішень, стилі спілкування та управління дітьми. Відповідно в кожній з них існує тип, яких свідчить про наявність авторитету батьків відповідно до застосовуваного ними стилю спілкування та виховання дітей.

За способом прийняття рішень батьками, Ф. Райс виділяє чотири основні стилі керівництва та спілкування батьків з ди-

тиною: автократичний; авторитетний, але демократичний; ліберальний і хаотичний. Авторитарний стиль припускає одноособове прийняття рішення батьків без урахування думки і позиції дитини. Авторитетний, але демократичний ґрунтується на спільному прийнятті рішень батьками і дітьми з урахуванням інтересів дитини. Ліберальний стиль керівництва залишає ініціативу і рішення за дитиною. Хаотичний характеризується непослідовністю управління і керівництва, переходом від авторитарних способів взаємодії до ліберальних, демократичних і навпаки [6, 43]. У цій класифікації найбільш сприятливий для визнання батьківського авторитету є авторитетний стиль керівництва та спілкування з дитиною підліткового віку.

Д. Елдер розширює зазначений список і розглядає вже сім стилів спілкування і взаємодії батьків з дітьми підліткового віку. Авторитарний стиль як крайній варіант батьківської керівництва, виключає участь підлітка як в обговоренні проблем, так і в прийнятті рішень. Авторитарний стиль, хоча і залишає за батьком абсолютну владу і необмежене право прийняття рішень, допускає для підлітка можливість висловлення своєї думки та точки зору, але без права голосу. Демократичний стиль керівництва передбачає рівноправну участь батька і підлітка в обговоренні та прийнятті рішення з урахуванням досвіду і міри компетентності кожної зі сторін. Егалітарний стиль абсолютизує рівність позицій батька та дитини, не диференціюючи їх ролі у взаємодії і, відповідно, не враховуючи вікових, індивідуальних та когортних відмінностей між ними. Дозвільний стиль характеризується посиленням ролі і впливу підлітка, зростанням його активності в управлінні сімейною взаємодією при зростаючій готовності батьків некритично погоджуватися з будь-яким рішенням, пропонуваним підлітком. При поступливому стилі взаємодії право одноосібного рішення передається батьками і підліток вже сам вибирає, чи інформувати йому батьків про свої дії. Ігноруючий стиль дитячо-батьківської взаємодії – це повна незалежність і дистанційованість партнерів, коли батьки не цікавляться справами підлітка і не беруть у їхньому житті ніякої участі, а підліток не вважає за потрібне інформувати їх про свої плани і вчинки [5].

Найчастіше визнання батьківського авторитету дітьми відбувається за умови демократичного стилю взаємодії між ними,

коли батьки надають дитині права та обов'язки рівномірно, а дитини приймає та дотримується їх; знає, що не лише думка батьків важлива для неї, але і її думка чи позиція важлива для них.

У підлітковому віці, коли у дитини є власна думка, важливо, щоб у сім'ї їй надавали можливість висловити її та відчуті себе почутим. Найменш сприятливими для визнання батьківського авторитету є автократичний та ігноруючий стилі взаємодії: дитина залишається поза батьківською увагою, відчуває неприйняття та свою незначущість для них. Інші стилі взаємодії батьків з дітьми у цій класифікації також не сприяють визнанню батьківського авторитету.

Російська дослідниця Лариса Абрамян, розглядаючи ставлення батьків до своїх дітей і любов до них, виокремлює чотири типи взаємодії батьків і дітей. Любов-гармонія характеризуються вірою батьків у можливість, перспективи своєї дитини, підтримкою її захоплень, сприяння розвитку її здібностей, тактовною участю у її справах, допомогою у доланні недоліків. Цей стиль найбільш сприятливий для домінування довірливих партнерських стосунків між дорослими та дітьми, а також для визнання батьківського авторитету особами підліткового віку. Кожен з наступних трьох стилів взаємодії батьків з дітьми не сприяє визнанню батьківського авторитету дітьми.

Російський вчений А.С. Макаренко, досліджуючи владні стосунки в сім'ї між батьками та дітьми, встановив два основні типи істинного авторитету батьків та дев'ять типів його підміни. До перших належить: авторитет знання – вид авторитету батьків, коли вони є компетентними в питаннях, з якими звертаються до них діти, ця допомога може бути надана через пораду, іноді жартома, іноді в наказі; авторитет допомоги – вид авторитету, коли дитина відчуває присутність батьків поруч з нею, розумну батьківську турботу, але водночас вона буде знати, що батьки дещо від неї вимагають, що вони не збираються все робити за неї, щоб зняти з неї відповідальність [3].

До типів підміни батьківського авторитету належать: авторитет придушення – цей вид авторитету нічого не виховує, а тільки привчає дітей триматися подалі від батьків, він сприяє появі дитячої неправди і боягузтва; авторитет відстані характеризується значними рольовими межами і жорсткими правилами;

авторитет чванства – це особливий вид авторитету відстані, характеризується тим, що батьки поводяться з дітьми «на людях» не так, як у сім'ї; авторитет педантизму характеризується впевненістю батьків у тому, що діти повинні кожне батьківське слово вислухувати з трепетом, що їхнє слово це святина; авторитет резонерства – виховний вплив на дітей здійснюється через нескінченні повчання і розмови; авторитет любові найпоширеніший вид помилкового авторитету, коли батьки переконані, щоб діти слухалися, потрібно, щоб вони любили батьків, а щоб заслужити цю любов, необхідно на кожному кроці показувати дітям свою батьківську любов; авторитет доброти характеризується поступливістю, м'якістю, добротою батьків; авторитет дружби – це вид авторитету, з попередньою установкою на дружбу батьків з дітьми, що повністю стирає рольові межі, і діти можуть починати виховувати батьків; авторитет підкупу – вид авторитету, коли слухняність купується подарунками та обіцянками [5, 27]. У цій класифікації слово «авторитет» позначає те, завдяки чому він здобутий, а саме: певні особистісні риси батьків, методи впливу на дитину, поведінка батьків чи стиль виховання.

Авторитет батьків першочергово залежить від них самих. Чинниками, які зумовлюють і підтримують його для підлітків є: позиція батьків щодо їх виховання і, як наслідок, позиція дітей в дитячо-батьківських відносинах; стиль виховання у сім'ї; стиль спілкування батьків з дітьми; визнання і повага батьків іншими людьми.

У моделі виховання підлітка є дві крайні позиції батьків, які можуть негативно вплинути на формування відносин між ними. Перша полягає у переконаності, що влада над дітьми «дана батькам від Бога, природи», тому діти повинні слухатись батьків без заперечень. Слова батьків повинні сприйматись як закон і виконуватись без обговорень. Така позиція батьків щодо виховання дітей, обмежує свободу вибору дитини, заперечує врахування її думки та характерна для авторитарного стилю виховання. Друга крайня позиція батьків – потурання дитині у всіх її бажаннях, надмірний вияв турботи у задоволенні всіх її потреб. Батьків, які дотримуються цієї позиції, може охоплювати страх, що їхні діти швидко подорослішають і вони більше не будуть для них такими значимим, як раніше. Щоб уникнути цього, батьки намагаються

«не відставати» в розвитку від дітей. За такої позиції відносини між батьками та дітьми нагадують не батьківсько-дитячі, а дружні, коли рольові межі розмиті і виховний вплив не здійснюється [1, 57].

Позиція батьків щодо виховання дітей виражається у засобах впливу. До ефективних засобів належать: заохочення пропорційне до зусиль, витрачених дитиною; коли батьки вказують, що саме варте захоплення; заохочення досягнення певних результатів, що відповідають інтересам та індивідуально-психологічними можливостям дитини; оцінка досягнень дитини у порівнянні з її попередніми результатами. У такий спосіб батьки розвивають у дитині внутрішню мотивацію досягнення успіхів та показують можливість досягнень у майбутньому, залежно від реалізації потенційних можливостей дитини. Неefективним засобом заохочення дитини-підлітка є заохочення загалом та узагальнено, коли воно не залежить від зусиль, витрачених нею. Відповідно у дитини розвивається зовнішня мотивація успіху, вона постійно прагне перемог і підкріплень своїм дій [3, 32].

Аналіз наявних трактувань авторитету дав підставу виділити його основні показники: довіра та пошана до дитини; розширення поля самостійності, віра і сприйняття її інформації як істинної; визнання її найважливішим джерелом знань і надання переваги у чомусь; її популярність; визнання і надання права приймати відповідальні рішення [1]; впливовість [7].

Чинниками особистісного авторитету для підлітка є вміння викликати повагу інших; чинити психологічний вплив; бути значущим, мати здобутки і заслуги; здатність бути зразком для наслідування; викликати позитивне ставлення, бути референтною особою. Адже погляди, оцінки та система переконань авторитетної особи є важливим орієнтиром для безпосереднього оточення чи навіть чинником формування суспільної думки.

Поняття авторитету особистості має соціальну природу і є результатом відображення її якостей, знань та поведінки іншими. Авторитет та підлітки і дорослі, які його визнають, є взаємозалежними та рівноправно важливими.

Висновки. У сучасному українському суспільстві зміна моральних ідеалів, політична і соціальна криза, орієнтованість на західно-американські стандарти життя дещо спотворили інститут сім'ї і змістили акценти щодо авторитету батьків для дітей

підліткового віку. Підпорядкування формальному впливу батьків становить основний модус існування дитини у світі, особливо на ранніх стадіях розвитку. Проте у підлітковому віці особа здатна усвідомлювати умовність, відносність і недосконалість батьківських впливів на неї, якщо у сім'ї відсутні любов і повага до її почуттів, системи цінностей, обмежується самотійність і виникле почуття дорослості не поважають. Авторитет – це визнання, повага до людини; здатність здійснювати вплив ненасильницькими методами, бути зразком для наслідування, джерелом ідей, норм і соціально-толерованих форм поведінки. Визнання особи авторитетною є результатом відображення її якостей, знань та поведінки іншими, що залежить від низки чинників. Погляди, оцінки та система переконань авторитетної особи – важливий орієнтир для безпосереднього оточення, чинник формування громадської думки. В уявленні підлітка образ авторитетної особи близький до ідеального. І лише модель ідеальних матері та батька будуть вагомою умовою гармонійного та безкризового розвитку особистості підлітка.

Подальше дослідження пов'язуємо з технологією психологічного супроводу процесу сімейного виховання на основі зміцнення авторитету батьків у взаємодії з дітьми підліткового віку та надання їм психологічної допомоги.

Література

1. Андреева Т.В. Семейная психология : учеб. пособие / Т.В. Андреева. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Берберян А.С. Семья в контексте педагогических, психологических и социологических исследований : материалы Международной научно-практической конференции 5–6 октября 2010 г. / А.С. Берберян, Б.А. Дорошин, И.Г. Дорошина. – Пенза – Ереван – Прага : ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. – 220 с.
3. Гаміна Т.С., Гончар О.Ю. Авторитет та авторитарність батьків у вихованні дітей / Т.С. Гаміна, О.Ю. Гончар // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 9 (196). – С. 76–84.
4. Иванова З.Н. Родительский авторитет / З.Н. Иванова // Семья в контексте педагогических, психологических и социологических исследований : материалы международной научно-практической конференции

5–6 октября 2010 г. – Пенза – Ереван – Прага : ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. – С. 70–72.

5. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учебное пособие / О.А. Карабанова ; под ред. А.О. Карабановой. – М. : Гардарики, 2005. – 320 с.

6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 656 с.

7. Саранчук Н.В. Проблемы современной семьи как фактор, влияющий на ее функции и ценностные ориентации / Н.В. Саранчук // Семья в контексте педагогических, психологических и социологических исследований : материалы международной научно-практической конференции 5–6 октября 2010 г. – Пенза – Ереван – Прага : ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. – С. 198–203.

References

1. Andreeva, T.V. (2012). *Semeynaya psikhologiya [Family psychology]*. Saint Petersburg: Rech [in Russian].

2. Berberyan, A.S., Doroshin, B.A., & Doroshina, I.G. (2010). Proceedings from Family in the context of pedagogical, psychological and sociological research '10: *Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya 5–6 oktyabrya 2010 goda – International Scientific and Practical Conference, October 5–6, 2010*. Penza–Erevan–Praga: ООО Научно-издатelskiy tsentr «Sotsiosfera» [in Russian].

3. Hamina, T.S., & Honchar, O.Yu. (2010). Avtorytet ta avtorytarnist batkiv u vyhovanni ditei [Authority and authoritarianism of parents in bringing up children]. *Visnyk Luhanskoho nacionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Herald of Taras Shevchenko National University of Lugansk*, 9 (196), 76–84 [in Ukrainian].

4. Ivanova, Z.N. (2010). Roditelskiy avtoritet [Parental authority]. Proceedings from Family in the context of pedagogical, psychological and sociological research '10: *Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya 5–6 oktyabrya 2010 goda – International Scientific and Practical Conference, October 5–6, 2010*. (pp. 70–72). Penza–Erevan–Praga: ООО Научно-издатelskiy tsentr «Sotsiosfera» [in Russian].

5. Karabanova, O.A. (2005). *Psikhologiya semeynykh otnosheniy i osnovy semeynogo konsultirovaniya [The psychology of family relationships and the basis of family counseling]*. A.O. Karabanova (Ed.). Moscow: Gardariki [in Russian].

6. Rays, F. (2000). *Psikhologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta [Psychology of teenage and youth age]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo «Piter» [in Russian].

7. Saranchuk, H.V. (2010). Problemy sovremennoy semi kak faktor, vliyayushchiy na ee funktsii i tsennostnye orientatsii [Problems of the modern family as a factor influencing its functions and value orientations]. Proceedings from Family in the context of pedagogical, psychological and sociological research '10: *Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya 5–6 oktyabrya 2010 goda – International Scientific and Practical Conference, October 5–6, 2010.* (pp. 198–203). Penza–Erevan–Praga: OOO Nauchno-izdatelskiy tsentr «Sotsiosfera» [in Russian].